

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: **Ósi cigány mesterségek**
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása
 - agrár- és élelmiszergazdaság
 - egészség és életmód
 - épített környezet
 - ipari és műszaki megoldások
 - kulturális örökség
 - sport
 - természeti környezet
 - turizmus és vendéglátás
 - nemzetiséghez kapcs. érték
3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye **Apátfalva**
4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik
 - X települési**
 - tájegységi
 - megyei
 - külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

A századforduló környékén az apátfalvi cigányság sajátos kultúrájával, identitásával, életformájával, társadalmi hovatartozásával különült el a paraszti falutól a Maros folyó árterében a „Bodrogban”.

A korabeli feljegyzések így írnak rólunk „Menjünk ki a község abba a részébe ahol a magyarokat arra kényszerítette a szegénység, hogy ütött-kopott kis házaikban a fáraó letelepedett ivadékaival keverten lakjanak. Piszkos és rendezetlen viskókban lakik itt a cigányság. Nem sokan vannak, de azért hangos tőlük az utcának nevezett valami, amelyen poshadó vizes árkok közt, kerítés nélkül húzódnak meg az össze-visszaálló, kívül-belül meszeletlen piszkos viskók.” A nagy marosi árvíz 1932. évben elöntötte a Bodrogot a cigányság új lakóhelyéül az „Új telepet” jelölték ki. Később az utca nevet is kapott, melynek neve: Csokonai Vitéz Mihály.

Fontos megemlíteni, hogy a cigányság nem egységes társadalmi alakzat, hanem olyan jelentős etnikai csoportból áll, mely csoportok egymással ez idő tájt merev házassági, endogám kört alkottak, melyhez tapadt a társadalmi kapcsolatok esetlegessége és merev elhatárolódása is.

A „cigányság legnagyobb csoportját a magyar anyanyelvű, magyar cigányok alkotják, akik részben zenélésből, részben sármunkából – vályogvetés, - tapasztás, - kemencekészítésből- valamint mezőgazdasági napszámos és bér munkából tartották fenn magukat. Arányuk meghaladja a 70%-ot.” Ehhez az etnikai csoporthoz tartozott az apátfalvi cigányság, akik télen zenéltek (1873. január 6-i keltetésű „folyamodványukban” kezdeményezték a főszolgabíró felé, hogy a Gazdakörben zenélhessenek), nyáron pedig tapasztottak és vályogot vertek.

A tanyai és falusi lakosság kedvelt építési anyaga a vályog volt. Ezt bizonyítják az 1920. évi népszámlálási adatok. A magyar lakosság 1400 házban lakott, melyek közül csupán 22 készült téglából, 1236 tisztán vályogból vagy sárból épült. A századforduló környékén és ezt megelőzően még a középületeink is ebből épültek. Ilyen épület volt a Sinka iskola, amely lebontására került (2015) és helyén a mai kornak megfelelő modern sportcsarnok épül.

Az 1923-33- as nagy gazdasági válság vége felé egyre nagyobb igény merült fel ezen építőanyagok iránt. Apám és még nagyon sok apátfalvi cigány ember felismerte a növekvő igényt és családi vállalkozásban vályogot vetettek. Ha nagy volt a kereslet a téglára a

családok gyermekei is besegítettek. A vályoggyártásnak gyermekként a hozzám hasonló korú társaimmal én is részese lehettem.

Ezennel közreadom a vályog gyártás technológiáját.

Vályog: polyvás sárból vetővel (vályogvető) készített szárított agyagtégla.

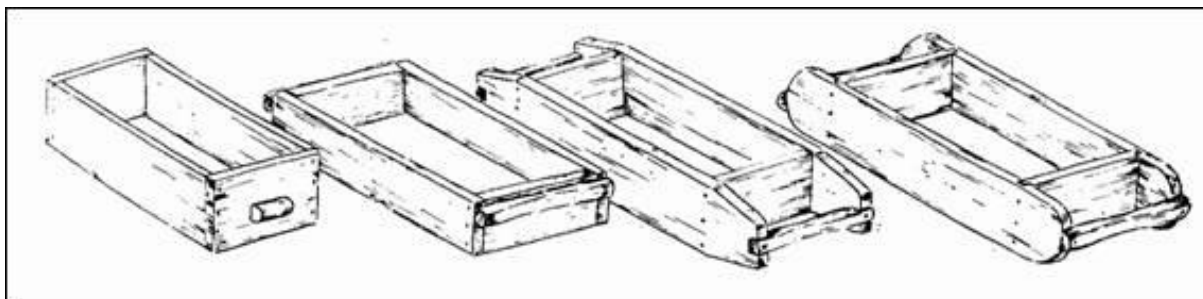
A vályog készítéséhez a szikes agyag bizonyult legjobbnak. Ennek lelőhelye a település szélén elhelyezkedő legelő volt, amely később „vásártér” lett. Majd a „vályogost” a Királyhegyesi út mellett jelölték ki, melynek helyrajzi száma:0107/29. A terület (közel egy hektár) mély fekvésű volt. A talajvíz a felszín közelében volt. Ma is fellelhető, műveletlen terület. A sárkészítéshez szükséges vizet az elkészített vályogödrök szolgáltatták.

A gödör partoldalán ásóval leszaggatták a földet, majd szétterítették, vízzel jól lelocsolták, kapával szétverték, ez tulajdonképpen áztatás volt. Az így nyert sarat behintették polyvával vagy tört szalmával. A törekes sarat jól összekapálták megtaposták. Rövid állás után az előre megvizezett, polyvával behintett vályogvetőbe gyömöszölték, ügyeltek a sarkok tömörítésére. A tetejét megvizezett kézzel lesimították. Ezután a vetőt a vetőhelyre húzták vagy vitték, ott felemelve megfordították és egy gyors erőteljes mozdulattal a sorba vágták. A sár kijött a vetőből és a kivetett vályog állva szikkadni kezd. A szorosan egymás mellé vetett vályogot később a földön hagyták szikkadni, amikor tartása volt felállították vagy oldalára borogatták és így hagyták újabb egy hétig száradni. Ezt a műveletet mi cigánygyerekek végeztük. A kiszikkadt vályogot gúlázták, azaz dupla sorral hézagosan, háromszögbe rakták, hogy a szél átjárja és olyan helyre rakták ahonnan szekérrel könnyen el lehetett szállítani.

A műszaki ellenőr a megrendelő volt, az ellenőrzés úgy zajlott, hogy feldobta a vályogot a levegőbe, és ha összetört, akkor nem jött létre az üzlet. Erre nem került sor, mert az apátfalvi cigány emberek precíz munkát végeztek.

A vályogot rendszerint ketten vetették. Az egyik, aki a gödörben állt, a sarat készítette elő és telegyömöszölte a vetőt. A másik cigány ember húzta vagy vitte a vetőt és kivetette a vályogot. Később a 60-as években a bátyám egyedül vetette a vályogot, mert apám ekkor már gyári munkás lett, így asztról vetette a vályogot. Két méretben készült a vályog, az egyik féle, amely igazodott a kisméretű téglára és a másik pedig a Rakonczai Mihály féle nagyméretű téglára méretéhez (30x15x7cm). A vályogvető rendszerint fenyőfából készült.

A fenéklapján 10 filléres méretű két lyukat fűrtak a felesleges víz elvezetésére.

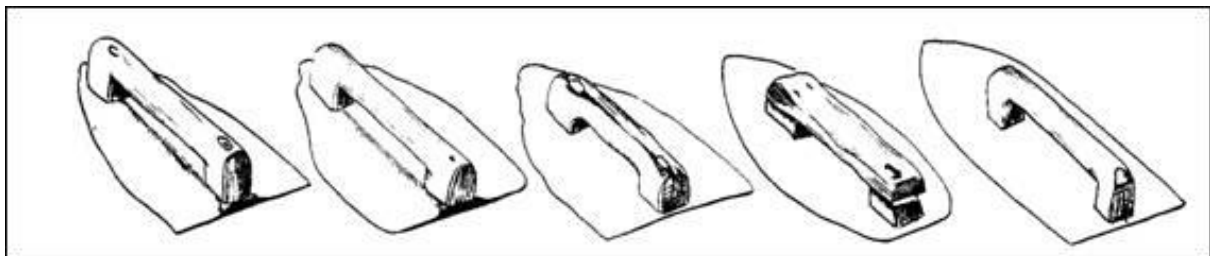
vályogvető

A sár megmunkálásának módját és sár összetételét az határozta meg, hogy milyen célra készült: falat raktak, földemet, vályogot vagy kemencét készítettek belőle. Netán tapasztásra vagy simításra szánták.

Saralás: Akár gerendák, akár deszkák, lécek, vessző fonadék vagy nádréteg alkotta a lakóház mennyezetének vázát, erre minden esetben föld és sárréteg került, ami részint a ház helyiségeinek hőszigetelését, részint a padlás teherbíró képességét szolgálta. A szalmás törekes sarat alapos taposás után a fal mellett felállított állásra vasvillával feldobálták. Innen terítették szét a padláson 6-8 cm-es rétegben. A vizes sár a nádfödemen vagy a lécen áttüremkedett, kicsöpögött. Száradása után alul, felül betapasztották, így a mennyezet vastagsága elérte a 25 cm-t is. A szakmai része abban keresendő, hogy egyenletes állagú, jól összegyúrt sár került a mennyezetre megfelelő vastagságban, tömörítéssel. Ehhez a munkához edzett, jó fizikumú, szívós apátfalvi cigány emberek kellettek.

Tapasztás: Földből és vályogból rakott fal a tapasztással vált teljessé. Ez tüntette el a fal egyenetlenségeit, egyben a hőszigetelését és fal védelmét is szolgálta. Az apátfalvi cigány embereknél jobb tapasztó nem létezett, mert rendkívül sima falat készítettek és a magyar emberek dicsérete sem maradt el, amelynek szemtanúja is voltam. Szemtanúja voltam édesapám tapasztási tudományának is, melyet közreadok: Nyersanyaga ugyanaz a sárgaföld vagy szikes szürke föld, melyet vályogvetésre is használtak.

Az új házat kétszer tapasztották. Az első tapasztást törekes szalmás, polyvás sárral végezték. Addig kellett taposni a sarat, míg a láb tisztán nem maradt, vagyis már nem tapadt rá a sár. Ami még fontos volt, hogy a simító szerszámra se tapadjon rá. A simító hasonló volt a kőművesek által ma is használt kőműves kanálhoz. Annyi eltéréssel, hogy a kanál lapjához fenyőfából készült fogantyút erősítettek. Az így elkészült simító nagyobb erő kifejtésre volt képes a sár egyenletes simításához.

simító

Egy napra való sár készült. A mennyezet tapasztásához gyakran segítettem apámnak. Míg ő az álláson állt addig én sárgombócot formálva, feléje hajítottam. Ő a simítójára kerülve, elterítette a mennyezetre. Száradás után következett a második vagy simító tapasztás. Ehhez selyem polyvát (finom polyva) használt és szórt a sárba. A simító sár is alapos kidolgozást igényelt. Addig kellett taposni a finom polyvás sarat” míg úgy nem szuszogott, mint a kenyértészta dagasztás közben”.

A tapasztás is családi vállalkozásban történt. Minimum két ember kellett hozzá.

Aki talicskázta a sarat és aki tapasztott. A tapasztóval „átaljában vagy kerekberben” egyeztek meg a gazdák. Soha nem maradt el, ahogyan apám mondta a kialakított „komenció”.

Ez tartalmazott lisztet, babot, szalonnát, füstölt húst, kukoricaszár ízét a kemencénk fűtésére stb.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

A szalmás törekes sár népi építészeti felhasználásának legelterjedtebb formája a vályogvetés, illetve a vályogépítkezés és ehhez kapcsolódó szakipari tevékenységek a sármunkák voltak. Maga a vályog több ezer éves múltú építőanyag. Az időszámításunk előtt második évezredben, Mezopotámiában a fejlett kultúrájú Babilonban és Ninivében, részint vályogból, részint égetett téglából építkeztek. Az egri püspöki uradalom 1770-ben írja elő új házak építéséhez a „mór téglá” vagyis a vályog alkalmazását, amiből az következik, hogy korábban a népi gyakorlatban ritkán fordult elő.

A „fáraó ivadékaiknak” vagyis a cigányságnak volt-e köze az ősi mesterséghez?

Valószínű, hogy igen. Nemcsak kitűnő zenészek, hanem a sármunkák specialistái is voltak. Kezüik nyomán épülhettek meg a falusi és tanyasi lakóházak, középületeink, a helyiségek fűtésére a kemencék. A házak állaga a tapasztással javult, a hófehér meszeléssel pedig szépült. Igényes munkájuk által a paraszti közösségben az apátfalvi cigány embereknek presztízsük is volt mindenféle tekintetben. Megbecsült tagjai voltak a falu társadalmának. Rajtuk keresztül a mai cigány nemzedék integrációját nagyban elősegítették példamutatásukkal. A sárművességből gyarapodni nem lehetett, de a cigány azt csinálta, amihez értett, volt mindig munkája és el tudta tartani népes családját.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

Szuha Péter: Cigányok a falu társadalmában

Banner János: Apátfalva néprajzi vázlata 1990

Magyar Néprajz III. anyagi kultúra 2. kézművesség/SÁRMUNKA-MEK

Vályi András (Miskolc 1764-Pest 1801 vályog)

Tóth Ferenc: Település, építkezés, berendezés, építészet

MTK TK Kisebbségkutató Intézet: Magyarországi cigányság története (1758-1999 év között)

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe *Nincs*

III.MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

A Sinka iskola fő fala vályogból készült.

1915	1915	Táros	Háros Táros	ke.	19
decz	decz	cipő	kapaszkodó cigány	Math.	
110	8	r. Math	háznál álló katonák		
	11		Krajczár Mihály	ke.	25
			Apátfalva püsti	Math.	

Édesapám születési anyakönyvi kivonata, rajta nagyapám foglalkozása: „tapasztó cigány”.

Vizkárosultak uccája Fráter Attila mint primás a banda élén

Képeslap Apátfalváról 1943-ból. Tulajdonos Halász Tamás Makó.
A vályogvető apátfalvi cigányok az ősi mesterségük mellett télen zenéltek a „gazdakörben”.